

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА**

Загибель гетьманської столиці як не вивчений урок історії

Історичний дайджест

Київ 2024

Загибель гетьманської столиці як не вивчений урок історії : історичний дайджест / НТУ, Бібліотека ; укладачі : зав. інформаційно-бібліографічним відділом Л. В. Колісник , головний бібліограф Н. Д. Валітова. - Київ : НТУ, 2024. – 12 с.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Про трагедію Батурина російська та радянська історіографія не згадували — ця тема була під суворою заборonoю. І тільки після відновлення незалежності України правда стала відомою, і вона жахає.

2 листопада (за старим стилем) 1708 року за спробу стати державно незалежним Батурин прийняв свій страшний хрест і був перетворений на велику могилу в якій від рук московських карателів полягло щонайменше 15 тисяч жінок, дітей, старих людей і вояків.

Батурин займає особливе місце в історії України. І не лише тому, що впродовж майже півстоліття був гетьманською столицею, а й тому, що став українською Голгофою, символом непокори українського народу чужоземному поневоленню.

Трагедія понад 300-річної давнини сьогодні як ніколи близька для українців, адже те, що пережили наші далекі предки, ми змушені переживати знову.

Вчора – Батурин, сьогодні – Буча.

Влітку 1700 року Гетьманщину втягнули у Велику Північну війну, яка українцям аж ніяк не була потрібна. Протистояння між двома гегемонами тривало 21 рік. Підсумком війни стала втрата Швецією панування на Балтійському морі, значних територій на східнобалтійському узбережжі та в Німеччині, а разом із ними – і лідерства у центрально-східноєвропейському регіоні, яке перейшло до Росії.

Для Гетьманщини, яка прагнула скористатися історичним моментом, щоб відновити свою територіальну цілісність, цей конфлікт закінчився трагедією. Бойові дії на теренах теперішньої України тривали майже півтора десятиліття. Війна спустошила величезний простір від Львова до Харкова. Московити жорстоко розправилися з гетьманською столицею і спалили Батурин дощенту. Кістки жертв Батуринської трагедії виявляють і через триста років.

Року 1704 війська Петра I вступили на Правобережну Україну, аби не дати захопити її шведам і їхнім польським союзникам. Тоді для Мазепи відкрилася можливість возз'єднати під своєю булавою всю українську територію, ставши реальним "гетьманом Війська Запорозького обох боків Дніпра". Утім цар Петро I не зважав на плани Мазепи. Значною мірою саме це спонукало гетьмана обережно шукати підтримки іншого протектора, який виступив би гарантом нового територіального поділу - шведського короля Карла XII.

До середини жовтня Мазепа чекав, чи вдасться королю оволодіти Сіверщиною. Якби це трапилося, то шведи могли б зупинитися, щоб дочекатися сприятливого моменту, а відтак через Брянськ і Калугу продовжити рух на Москву. Втім ці очікування не справдилися. Загони росіян використовували тактику

"скіфської війни" - випалювали на шляху шведів містечка й села, руйнували переправи, знищували запаси продовольства та фуражу. Вогняний смерч доценту сплюндрував Стародубщину й мав котитися далі на південь.

Петро I кількаразово вимагав від Мазепи, щоб він пішов на Сіверщину "чинити під неприятеля партії". А коли гетьман сам надіслав цареві запит про підкріплення, то отримав таку відповідь: "Обороняйся так, як зможеш". Зрештою це і стало останньою краплею, яка переконала Мазепу відмовитися від московської протекції і почати відкриті перемовини про союз із Карлом XII.

Вранці 24 жовтня 1708 року гетьман виступив із Батурина зі своїм двором, генеральною старшиною, кількома полковниками й відділом найманців і козаків та вирушив до переправи через Десну. Востаннє озирнувся на місто і рушив до шведів. Вибір було зроблено.

Відчувши «щось не те», під мури української столиці з'явилися Меншиков та Голіцин. Питали, де Іван Степанович, просили впустити. Непрохані «гості», вертаючись назад, нарешті дізналися правду: Мазепа пішов до шведів.

Сенсацію про Мазепу і шведів повідомили царю. А 28 жовтня на повні оберти запрацювала підступна пропагандистська машина: до народу полетіли численні укази-наклепи про «зраду» гетьмана, про його «антихристиянські» наміри. Меншиков зібрав під стінами гетьманської столиці понад 20 полків, утім добре розумів, що цей горішок йому не по зубах..

Першого листопада, дізнавшись про наближення шведів, цар опівночі послав Меншикову останній наказ: або штурмуй, або відходь, бо «ворог близько». «Історія Русів» пише: «Пристипи відбивано кілька разів від міських валів, рови міські наповнялися трупами забитих з обох сторін, але битва ще тривала довкола міста. Врешті ніч і темрява

розвели войовників, московіти відступили від міста і перейшли ріку Сейм для зворотнього походу».

Подальші події «Історія Русів» описує так: Іван Ніс «вислав уночі з міста старшину свого, на прізвище Соломаха, і звелів йому, наздогнавши Меншикова на поході, сказати, щоб він приступив до міста перед світанком і напав на вказане тим старшиною місце, де розташований був полк Прилуцький...»

Близько шостої ранку, затемна, коли у фортеці ще спали, стали з'являтися з підземного ходу, мов сарана, меншиковські стрільці, сонні батуринці не зразу збагнули, що відбувається. Вояки мужньо оборонялись, та паніка і безлад доконали справу.

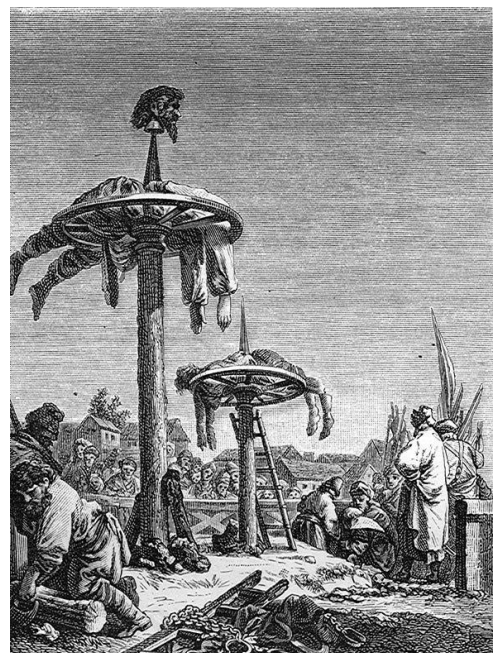
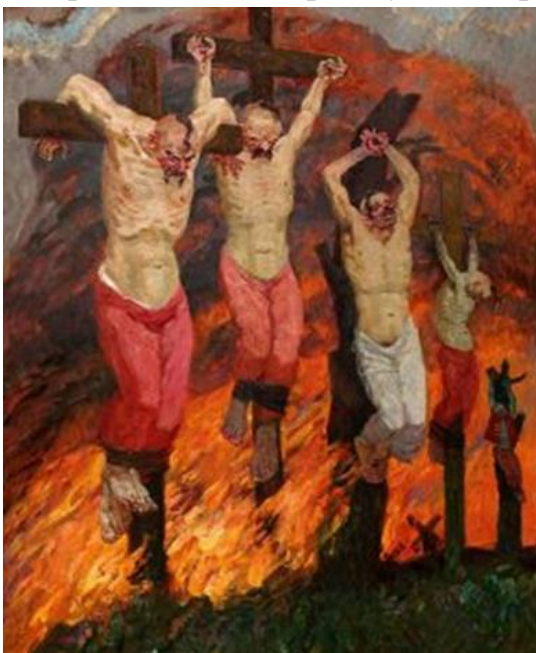

Коли розвиднілось, у Батуринському замку вже порядкували розлючені московські стрільці. Почалась хижа оргія - розправа над переможеними, від якої вжахнулася не лише Україна, а й увесь світ: вішали, колесували, здирали шкіру з живих, четвертували. Підмерзла земля не вбирала крові – червоні калюжі довго парували на морозі. А по Сейму попливли плоти, де на хрестовинах розіп'яли повстанців: аби козацька нація бачила, чим закінчуються бунти. Історик Олена Апанович писала: «З острахом і огидою приглядалася Європа до бузувірської різні. Це відбилося навіть у назвах статей французьких газет, що вийшли у 1708 році: «Страшна різня», «Жінки і діти на вістрях шабель», «Усі мешканці Батурина без огляду на вік і стать вирізані, як наказують нелюдські звичаї московитів».

Вирізвавши всіх живих (а у фортеці, крім вояків та городян, були тисячі біженців із округи) та пограбувавши Батурина - зокрема численні православні святині і гетьманський палац - п'яна меншиковська орда підпалила його. По всій Україні, на пострах суспільству, вивішувались відтіяті голови мазепинців.

Як нагадує доктор історичних наук, лауреат Шевченківської премії Олена Апанович, один із сучасників тих подій свідчив: «Усі жителі перерізані — це звичай нелюдських московитів. Меншиков звелів прив'язати до дощок трупи начальних козацьких людей і пустити по річці Сейму, щоб вони подали вістку про погибель Батурина». У Лебедині день і ніч працювала катівня. Петро I жорстоко розправився з родинами полковників і старшин, які пішли з Мазепою, у них забрано маєтності, чимало страчено, а багатьох відправлено до Сибіру та в Архангельськ. Не обминули репресії і священників, зокрема настоятеля Крупицького монастиря Гедеона Одорського за підтримку непокірного гетьмана заслали на Соловки.

Меншиков заборонив ховати тіла вбитих, вони так і залишилися на згарищі. Вирушивши на з'єднання з армією Петра, кат України спалював на своєму шляху села й містечка, а на вцілілих площах виставляв насаджені на палі голови захисників Батурина.

За два дні кривавого розгулу царської «братської» армії у гетьманській столиці було пограбовано скарбницю, резиденцію Мазепи, урядові будівлі з архівами, арсенал і магазини з військовими припасами. Стрільці за пазухами ховали золоті й срібні хрестики, коралі, зірвані з ший закатованих священників та жінок, аби потім подарувати своїм «бабам», а з Чернігівщини на Петербург пішла валка возів, навантажених козацькими скарбами.

Вже 5 листопада в Глухові, який оточили драгуни, була скликана козацька рада. Спочатку на майдані колесували наказного гетьмана Дмитра Чечеля та Дмитра Нестеренка. Другим актом драми стало проголошення анафеми Мазепі, а третім – «вибори»: гетьманську булаву, за режисурою царя, вручили 62-річному Іванові Скоропадському, і той склав присягу на вірність Петрові І.

Невдовзі Полтавська битва довершила українську драму і на цілі століття наперед визначила долю козацької України як однієї з провінцій хижої імперії.

Загибель Батурина справді стала поворотним моментом нашої історії. Це була справжня каральна акція. В принципі, такий типовий почерк росіян. Правда, нам завжди розповідали про те, що «мы же братья»! Але тільки за період існування Української козацької держави з середини XVII і до початку XVIII століть відбулось чотири великих російсько-українських війни, не рахуючи малих зіткнень. Так от, завжди, коли російське військо заходило до України, воно намагалось захопити та максимально поголовно і показово знищити якийсь населений пункт. Черговий прояв братньої «любові» - різня в Батурині. І тоді, у 1708 році, Україна, на жаль, була залякана - епізодів опору наших міст царю ми не бачимо. А крім цього, Петру І вдалось відірвати від гетьмана й політичну еліту.

На три століття гетьманська столиця канула у небуття. Колись квітуча, пишна, повна соборів і церков, палаців та інших прекрасних будівель - мала 30 млинів - гетьманська столиця була перетворена на непоказне селище... Ми можемо припускати, що якби у 1708 році Батурин вистояв, то зовсім по-іншому пішла б історія України. Утім ми цим займатись не будемо — історію змінити неможливо. А ось історичний урок засвоїмо! Якщо ситуація повторюється триста років поспіль, то, може, настав час уже почати розуміти, звідки надходить небезпека. І символом такого розуміння поряд зі «Слава Україні!» має стати гасло: «Батурин більше не загине!»

Без Батурна важко зрозуміти українців.

Сьогодні Батурин - це не просто історичне місто, але й символ національної гордості та культурної спадщини України.

Територія «Цитадель Батуринської фортеці» – це архітектурно-меморіальний комплекс, який має сакральне значення для кожного українця.

Археопарк яскраво ілюструє вигляд найбільш укріпленої частини міської фортеці 1669-1708 років та розкриває загальний образ серця Гетьманщини. Надає кожному з нас розуміння Батурина як історичного «скарбу» України, місця усвідомлення національної ідентичності та причетності до збереження набутого й розбудови держави.

На території Цитаделі відтворено важливі адміністративні, оборонні та культові споруди. Оборонні вали та зрубні стіни, фрагмент гостроколу, башти та в'їзні брами, рів, що відмежовував цитадель від фортеці та міст - знайомлять відвідувача з особливостями оборонного будівництва козацької доби кінця XVII початку XVIII століть та презентують потужність української держави.

Реставраційні роботи, які проводяться в останні роки, допомагають відновити і привести до ладу багато історичних споруд та пам'яток архітектури, що ще більше привертає туристів та дослідників до цього унікального міста.

Музеї, галереї, експозиції — все це допомагає пізнати історію, культуру і традиції минулого, надає можливість легше зрозуміти сучасний контекст та глибше перейнятися національною свідомістю.

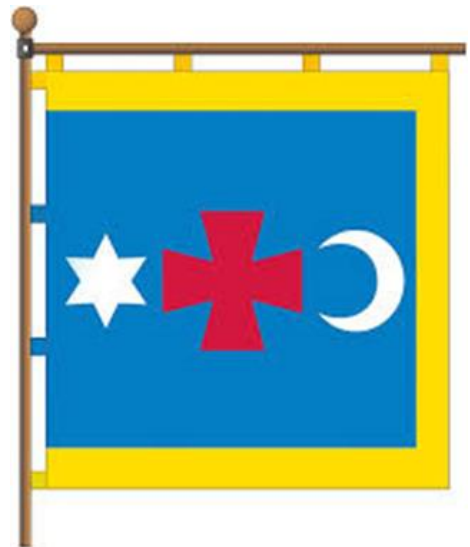
Символіка Батурина

Герб Батурина відомий з печатки 1717 року: «У щиті: повернений рогами вгору півмісяць, над яким хрест, а над ними шестипроменева зірка». Після 1781 року такий герб не використовувався.

Офіційний герб Батурина

Прапор Батурина

10 квітня 2004 року, через 296 років від дня трагедії, на території колишньої Цитаделі Батуриноської фортеці було встановлено Пам'ятний хрест на честь жертв Батуриноської трагедії.

Скульптура «Плач за героями Батурина»

«Молитва за Україну» (або «Гетьмани. Молитва за Україну») - пам'ятник в Батурині у вигляді скульптурної групи з п'яти постатей українських гетьманів, в часи яких Батурин був столицею України - Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика та Кирила Розумовського; вони зібралися навколо столу і разом роздивляються мапу України. Таким чином скульптурна композиція символізує єдність помислів гетьманів про соборність України.

«Бату́рин» — срібна пам'ятна монета номіналом 10 гривень, випущена Національним банком України, присвячена столиці Гетьманщини, резиденції гетьманів Лівобережної України Д. Многогрішного, І. Самойловича, І. Мазепи та К. Розумовського.

Матеріал з відкритих джерел інтернету.